

HILDUR VE

Makt, intresse och socialisation

I vårt samhälle är maktfördelningen mellan könen ojäm. Hildur Ve relaterar detta till skillnader i mäns och kvinnors socialisation. Kvinnor socialiseras till en ansvarsrationalitet som medför svårigheter att realisera sina intressen i en maktinteraktion.

Jag kommer i den här artikeln att diskutera vad makt är i förhållanden mellan människor, och hur socialisationsprocessen leder till att kvinnor som grupp har mindre makt än män på alla samhällsområden. Jag skall använda begreppet 'intresse' för att få fram könsskillnader i socialisationsprocessen, som inverkar på maktförhållandet mellan män och kvinnor. Den nya kvinnorörelsen vill förändra maktförhållandena i samhället. Detta innebär inte att vi vill byta plats med män och överta de maktformer, som de har utvecklat eller deras tänkande om makt. Vi har ett hopp om att det är möjligt att ändra både grunderna för makt och de idéer, som den vilar på idag.

En god utgångspunkt för en diskussion om makt är enligt min mening Gudmund Hernes' framställning i boken *Makt og av-makt*.¹ En av huvudpremisserna i Hernes' maktmodell är att människor är målinriktade aktörer. Begreppet innebär att personer har relativt välordnade och konsistenta önskningar och har förmåga att välja mellan olika handlingsalternativ; de vet mao hur de skall bära sig åt för att fatta beslut som leder till att de kan realisera flest möjliga av sina intressen. Det kommer emellertid att vara skillnader mellan medlemmarna i ett samhälle med hänsyn till i hur hög grad de förmår att uppträda som målinriktade aktörer. Dessa skillnader analyserar Hernes med hjälp av begreppet 'vanmakt'. Här skall vi först och främst använda hans *maktbegrepp* i diskussionen om olikheter mellan kvinnor och män.

Intressebegreppet

Intressebegreppet har en framträdande plats i Hernes' analys, och jag menar att det speciellt är det sätt på vilket han framställer olika typer av intressen, som gör hans maktmodell fruktbar, när vi skall förstå skillnader i mäns och kvinnors sätt att förhålla sig till andra människor. Hernes diskuterar både vad det betyder att ha makt i och för sig och att ha makt över andra. En person har för det första makt på grund av kompetens, dvs myndighet att fatta beslut. Många förhållanden spelar in i den process, som leder till att några personer får större kompetens än andra. Hernes nämner bl a ekonomiska och politiska förhållanden. För det andra lägger också skicklighet och kapacitet grunden till makt – man har större makt ju högre de olika kapaciteterna värdesättes i samhället. Det kommer i ett samhälle alltid att stå strid om vilka former av kompetens och kapacitet, som skall ge makt, och om vem eller vilka grupper, som skall fastställa reglerna för kompetens och skicklighet. I relation till vilken kompetens och/eller skicklighet en person har, kan hon kontrollera, dvs direkt påverka utfallet av en händelse, som berör hennes egna intressen. En målinriktad aktör kan ta kontakt med och förhandla med andra aktörer. Makt över andra får den målinriktade aktören genom att kunna kontrollera händelser, som berör andra aktörers intressen.

Maktförhållandet kan beskrivas som ett bytesförhållande; om aktör A kontrollerar

utfallet av en händelse, som berör aktör Bs intressen, och omvänt B kontrollerar något som A är intresserad av, kan de två ingå i ett bytesförhållande. Ett sådant bytesförhållande kan vara i jämvikt. Då har bägge aktörerna lika stor makt – eller det kan vara ojämnt så att den ene har större makt än den andre. När vi beskriver makt på detta sätt har vi möjlighet att ta in i vår förståelse att parterna* i en interaktionssituation kan ha mer eller mindre makt över varandra, därför att var och en av dem kan ha större eller mindre kontroll över händelser, som berör den andres intressen. Vanliga sociologiska definitioner av makt har varit mer ensidiga i och med att de har lagt vikt vid den ena personens förmåga att tvinga igenom ett beslut, som är i hennes intresse, trots motstånd från interaktionsparterna.² Hernes' mer nyanserade maktbegrepp lämpar sig väl för att få fram skillnader mellan olika typer av interaktionssituationer.

De typer vi skall diskutera här är å ena sidan interaktionssituationer, där parterna har *individuella* intressen, som antingen kan vara sammanfallande eller motstridiga.³ Vidare är interaktionsparterna utbytbara på det sättet att om en av parterna får fler av sina önskningar uppfyllda och mer kontroll över händelser, om hon väljer andra interaktionspartner att byta med, kommer hon att göra detta. Det är hela tiden beräkningen av vad som gagnar den enskildes intressen mest, som kommer att vara bestämmande för hur länge interaktionssituationen varar. Om en av parterna inte längre ser sig betjänt av bytesförhållandet, antingen genom att den andre inte har något att erbjuda, eller genom att intressemotsättningarna blir för stora, upphör relationen. Det kan emellertid uppstå situationer med intressemotsättningar, där den ena parten inte kan välja andra interaktionspartner, tex i situationer med stor brist på arbete. Vid sådana tillfällen kommer arbetsgivaren som den ena parten att få stor makt över arbetstagarna som den andra parten. Detta möjliggör för den starke att utnyttja den svaga partnern.

Identitetsgemenskap kontra individuella intressen

Å andra sidan har vi interaktionssituationer, där den ena parten *identifierar* sig med den andras intressen. Harriet Holter har redigerat en bok om kvinnor och gemenskap, där hon och flera andra medarbetare har diskuterat begreppet 'identitetsgemenskap'.⁴ Denna form av interaktionsrelation innebär att parterna kommer att bruka sina möjligheter att kontrollera händelser så att den andre/de andra får flest möjliga av sina intressen tillvaratagna. I många situationer kan en partner skjuta sina individuella intressen åt sidan för att den andre skall få sina önskningar uppfyllda. I identitetsgemenskap är parterna inte utbytbara för varandra. Om den ene försvinner från gemenskapen, betyder detta förlust och saknad för den andre. Interaktionen är ett mål i sig, parterna har ett gemensamt öde. Maktförhållanden i identitetsgemenskap kan inte beskrivas och analyseras med hjälp av bytesbegreppet, i och med att ett bytesförhållande förutsätter att parterna kan avgränsa vad som är egna och andras intressen. Vidare är det den känslomässiga anknytningen mellan interaktionsparterna, som är grunden till att en identitetsgemenskap består, inte hur stort intresse var och en av parterna har i förhållandet mellan prestation och motprestation.

Många av livets interaktionssituationer kommer att ha element av både individuella intressen och identitetsgemenskap. Men kvinnor är i högre grad än män socialiserade till att identifiera sig med andra personers intressen, och detta leder både till att vi oftare än män hamnar i tvetydiga interaktionsrelationer, och att vi i sådana situationer har större problem än män att avgränsa våra individuella intressen och handla i förhållande till dessa.

Det är en lång och komplicerad socialisationsprocess, som leder till dessa könsskillnader.⁵ Det finns inte plats här att ta upp alla sidor av processen. Vi vill emellertid peka på hur små flickor och pojkar behandlas olika i situationer, där världen

går dem emot. Flickor får i högre grad än pojkar lov att gråta och visa att de är ledsna, och detta leder sannolikt till att flickor upplever de vuxna runt sig som deltagande och engagerade. De vuxna identifierar sig med flickorna, när dessa visar svaghet. Flickorna lär sig därmed denna interaktionsform genom egna erfarenheter. För pojkar måste det kännas som om omvärlden säger: 'Vi bryr oss inte om dina tårar. Vi tycker inte om att du visar, att du är bedrövad och ledsen. Dina sorger angår oss inte.' – Det är inte så underligt om pojkar så småningom lär sig att tänka att det är förnedrande att visa svaghet. Det blir därmed också problematiskt för dem att förhålla sig till andra personers svaghet, i och med att de inte har lärt sig att leva med sin egen. Vi har forskning som visar att pojkar lär sig först och främst att bli godkända, när de visar styrka och förmåga att kontrollera händelser.⁶

Om vi går tillbaka till de två interaktionsformerna, som skisseras ovan – individuella intressen och identitetsgemenskap – ligger det två olika former av tankar om mellanmänniska förhållanden till grund för dem: När vi tänker utifrån individuella intressen, är en premiss att, när andra personer kontrollerar händelser, som berör våra egna intressen, kan de ställa sina villkor för att vi skall kunna uppnå något vi vill. Vi får inte prestationer från andra gratis och utan vederlag. En annan premiss är att den som har minst intresse av att förhållandet skall fortsätta, får mest makt över den andre.⁷

När vi identifierar oss med våra interaktionspartner – delar öde med dem – är tanken om vederlag för att vi skall prestera något för de andra i interaktionssituationen ofta inte relevant. Tex har en mor mycket större kontroll över händelser, som berör det lilla barnets intressen, än omvänt. Hon kommer likväl ofta att använda sin kontroll till att tjäna barnets intressen, även om det är klart att moderns sätt att handla på går emot moderns egna individuella intressen, och utan att modern förväntar sig någon som helst form av mot-

prestation från barnets sida. Att försöka mäta vem som har störst eller minst intresse av att gemenskapen skall fortsätta är ofta inte relevant.

När detta är sagt, måste vi tillfoga att vi här ger en framställning av identitetsgemenskap mellan mor och barn, som måste uppfattas som en idealtyp. I många mor/barnförhållanden kan det förekomma att modern använder sin kontroll över barnet på ett sätt, som inte är gynnsamt för barnet. Att straffa barn med hotet om att dra tillbaka kärlek är en välkänd metod. Många mödrar kräver olika former av motprestationer från barnet, som kan tjäna moderns individuella intressen. Likväl kommer de flesta mödrar att känna igen vår framställning av mor/barn-förhållandet, som ett krav de försöker att leva upp till.

'Teknisk-begränsad rationalitet' kontra 'ansvarsrationalitet'

De två typerna av interaktionsrelationer kommer ofta att försiggå inom olika ramar. Den första typen, som bygger på individuella intressen, finner vi för det mesta i den avlönade produktionen av varor och tjänster.⁸ Både Hernes och andra forskare har gett karakteristiker av den speciella form av rationalitet, som har utvecklats i denna produktion⁹. Den har blivit betecknad som 'teknisk-begränsad rationalitet' av den norska arbetslivsforskaren Bjørg Åse Sørensen.¹⁰ När det överordnade målet för produktionen är effektivitet, dvs största möjliga produktvolym genom snabba och billiga metoder, är det viktigt att det finns strukturella och normativa bestämmningar, som isolerar ekonomisk verksamhet från inverkan av människors benägenhet att älska och hata varandra. Känslor ses som grus i maskineriet. Den mänskliga arbetskraften ses som ett produktionsmedel. Arbetsuppgifterna blir specificerade och rutiniserade så att ledningen inte är beroende av yrkesutövarnas personliga egenskaper. Likaledes skall yrkesutövarna skaffa sig godkända kvalifikationer och på det sättet möjliggöra att de kan bytas ut mot varandra. Det försiggår mao en ten-

dens till avpersonifiering av arbetskraften.¹¹

I den oavlönade produktionen av varor och tjänster, som först och främst äger rum i familjen, finner vi en annan form av rationalitet, som har blivit betecknad som ansvarsrationalitet.¹² Det överordnade målet för denna produktion är största möjliga välbefinnande för de enskilda medlemmarna och bevarande av gemenskapen. Den enskilde interaktionspartnern har rätt att kräva hänsynstagande till sig som person. Särskilt den form av oavlönad produktion, som kallas omsorgsarbete, är omöjligt att skilja från människors känslor för varandra. Kari Wærness definierar omsorgsarbete som de aktiviteter vi utför för andra personer, barn, sjuka, gamla och handikappade, som de inte kan utföra själva, eller i varje fall inte utan hjälp.¹³ Vidare skulle de som har behov av en sådan omsorg kunna gå under fysiskt och/eller psykiskt eller lida svårt, om inte aktiviteten blev utförd.

Krisen i det offentliga omsorgsarbetet

Under åren efter 1960 har en allt större del av detta omsorgsarbete överförts till det offentliga. Utvecklingen har haft flera viktiga verkningar för kvinnors situation. Överförandet till stat och kommun av delar av omsorgsuppgifterna har frigjort kvinnlig arbetskraft tillsammans med en rad andra faktorer som nedgång i födelsefrekvens, förskjutning av barnafödslarna till tidigare faser i kvinnors liv etc. Samtidigt har det skapats möjlighet för större mängder av lönearbete för kvinnor. Utvecklingen har medfört att det blivit debatt om vilken form av rationalitet, som skall vara förhärskande i det offentliga omsorgsarbetet.¹⁴ Debatten har tilltagit under det sista decenniet, därför att statens och kommunens resurser inte är stora nog för att möta de ökande kraven på omsorg för barn, gamla, sjuka och handikappade. Å ena sidan ser vi en stigande tendens att effektivisera omsorgsarbetet genom att införa teknisk-begränsad rationalitet. Å den andra sidan vill myndigheterna skjuta delar av om-

sorgsarbetet tillbaka till 'närmiljön', dvs till familjen och till kvinnorna. Detta motiveras med att det bara är i närmiljön, som det finns plats för personorientering, dvs identitetsgemenskap i omsorgsarbetet¹⁵.

Kvinnor har råkat i ett dilemma av flera skäl. Många önskar behålla sina möjligheter till avlönat arbete i den offentliga omsorgen. De önskar försvara klienterna mot den form av avpersonifiering, som är på väg in i detta arbete, och ser med bekymmer på myndigheternas önskan att reducera antalet arbetsplatser.

Kvinnornas objektiva intressen och preferenser

Vi kan få bättre insikt i kvinnors problematiska situation, om vi övertar intressebegreppet så som Gudmund Hernes analyserar det. Han skiljer mellan objektiva intressen och preferenser. Objektiva intressen kan delas in i tre olika typer. Hernes använder uttrycken 'hälsa' eller 'behov' som gemensamma nämnare för den första typen av intressen. Människor har fysiska behov som måste tillfredsställas, de har också sociala behov – dvs behov av anknytning till andra och av omsorg och respekt, och de har behov av självutveckling. Det andra objektiva intresset anknyter till marknadsförhållandena. Vi har alla intresse av hur lönenivån är, räntans storlek och priset förhållandena. Det tredje objektiva intresset rör sig om vilka plikter och rättigheter, som knyts till olika positioner. När dessa tre typer av intressen är objektiva, betyder det att de är samhällsbestämda. Vi är som aktörer bärare av dem eller representanter för dem. Som enskilda individer kan vi inte välja bort dem.

Preferenser är intressen, som den enskilde lärs upp till att ha genom socialisationen. Hernes använder också uttrycken 'värden' eller 'aktningvärda målsättningar' för att definiera preferenser. De preferenser vi socialiseras till, kommer att vara med att bestämma var vi hamnar i livet. Bland annat kommer det att betyda väldigt mycket för den enskilde hur starkt hemmet motive-

rar till att satsa i skolan. Personer från olika skikt i befolkningen socialiseras till olika 'aktningsvärda målsättningar'. I den här artikeln är vi emellertid särskilt upptagna av könsskillnader vid socialisationen till värden och målsättningar.

Om vi ser på objektiva intressen och preferenser tillsammans, skall vi finna att det finns ett inre sammanhang mellan dem, som slår olika för kvinnor och män. Tar vi den första typen av objektiva intressen och undersöker de olika behov denna är sammansatt av, är det klart att kvinnor individuellt sett har samma typer av behov som män. Emellertid är en rad av dessa behov av en sådan karaktär att individerna är beroende av andra personer för att få dem tillfredsställda. Små barn kan t ex inte få behoven av mat, dryck, sömn och säkerhet täckta utan att vuxna personer tar sig an dem. Andra, som t ex behovet av omsorg och social anknytning, förutsätter också att vuxna personer kommer att interagera med barnet på vissa sätt. Med hänsyn till de två sista behoven kräver de alltid en interaktionspartner för att tillfredsställas, också hos vuxna. Och denna interaktionspartner måste identifiera sig med den omsorgsbehövandes intressen och delvis skjuta sina egna intressen åt sidan.

Många av de olika positioner, som kvinnor går in i, har en samling av plikter knutna till sig, som är nära förbundna med andra personers omsorgsbehov, t ex positionerna hustru, mor, dotter och svärdotter. Detta innebär för kvinnor att de har färre frihetsgrader än män, både om de vill skaffa sig kontroll över sina övriga positionsintressen, dvs yrkespositioner, och sina individuella intressen på marknaden. Vi finner åter att det är problematiskt att använda ett individuellt intressebegrepp som enda utgångspunkt, när vi skall beskriva kvinnors situation.

Detta förhållande blir ännu tydligare, när vi tar oss an preferensbegreppet. Socialisationen av flickor leder till att de t ex har en annan situation i utbildningssystemet än pojkar. Om vi ser på några nyare resultat från utbildningsforskningen, finner vi

att när flickor intervjuas om sina framtida önskingar och planer vad gäller utbildning, har de svårt för att avgränsa sina individuella intressen från de krav, som de vet att de kommer att möta som framtida hustru och mor.¹⁶ Många sänker sina anspråk, därför att de finner att de önskingar de har om utbildning till ett yrke blir svåra att realisera. Dvs de kan först ha haft önskingar om yrken, som kräver lång utbildning, och som inte är lätta att kombinera med positionerna mor och hustru men ändrar vid en senare tidpunkt sina planer mot en kortare utbildning till mer flexibla yrken. Pojkar drar inte in sina förväntningar om att bli make och far i sina framtidsplaner om utbildning och yrke på motsvarande sätt. De uppträder i mycket högre grad som individuella aktörer. De vet visserligen att de ökar sina chanser på äktenskapsmarknaden, om de skaffar sig en god utbildning, men detta kan också betraktas som uttryck för individuellt intresse.¹⁷

Legitimitetsnormer

Hernes diskuterar en typ av preferenser, som också är ett resultat av socialisationen, men som är av en litet annan karaktär än de vi hittills har tagit upp. Han kallar dem legitimitetsnormer och delar in dem i fyra typer: spelregler, rättfärdighetsregler, lydndsregler och prioritetsregler. Sådana regler sätter vissa gränser för hur den enskilde kan bete sig för att få kontroll över händelser, som berör hennes intressen. Alla medlemmar av samhället lär sig dessa regler, men kvinnor och män kommer att uppfatta deras innehåll på något olika vis: Män kommer i högre grad att värdera normerna i förhållande till sina individuella intressen, medan kvinnornas uppfattning av legitimitetsnormerna på många sätt påverkas av att de inte bara har sina egna individuella utan också barnens och andra omsorgsbehövandes intressen för ögonen. Vi skall i korthet ta upp var och en av de fyra typerna av regler för att fördjupa de synpunkter, som vi har hävdad ovan.

Med *spelregler* menas t ex regler om organi-

Dockmammor, 1932

sationsplikt eller organisationsfrihet. Kvinnor har ofta blivit beskyllda för att inte förstå hur viktigt det är med kollektiva avtal i arbetslivet, dvs att de har liten insikt i vad det betyder att stå tillsammans och kämpa, om arbetstagarna skall få kontrollmöjligheter i intressebetsförhållandet till arbetsgivarna. Detta påstående måste diskuteras utifrån två olika arbetssituationer:

1. På industriarbetsplatser kommer kvinnor att slitas mellan två hänsyn. Å ena sidan förstår de flesta kvinnor lika väl som män att det är viktigt att skapa en intressegemenskap för att få makt i förhållandet till arbetsgivarna¹⁸. Å andra sidan har många kvinnor ansvar för barn, ofta också för sjuka och gamla, och i de omsorgsbehövandes intressen har kvinnorna bruk för *individuella*

lösningar, tex när det gäller arbetstid. Dessutom kommer ofta kvinnliga industriarbetare att vilja ha andra *gemensamma lösningar*, än de som står överst på de manliga arbetskamraternas listor.¹⁹ I Norge har vi haft en kamp, där kvinnor vill att sex timmars arbetsdag skall införas, något som kommer att tjäna de omsorgsbehövandes intressen och flera semesterdagar, något som manliga arbetare är mer intresserade av. Här stöter kvinnors ansvarsrationalt mot mäns mer individuella orientering.

2. I avlönat omsorgsarbete kommer också många kvinnliga arbetstagare i kläm mellan två typer av intressen. De fackliga organisationerna kämpar för den typ av krav, som har vuxit fram i organisationsarbetet inom industrin: ordnad arbetstid, samt gemensamma och jämförbara in-

Pojkar leker 'skyttegrav', 1929. Foton sid 28, 29 ur 'Die Familie Geschichte' av Ingeborg Weber-Kellerman, Frankfurt am Main 1977.

struktioner för arbetsinsatser. Men för många omsorgsarbetare, som t ex hemsamariterna som är i kontakt med äldre personer, är det problematiskt att skilja mellan sina egna intressen som arbetstagare och klienternas, som de identifierar sig med.²⁰ Samma problem kommer också till synes i den svenska debatten om omsorgsarbetare i institutioner för utvecklingsstörda.²¹

Rättfärdighetsreglerna rör sig bl a om uppfattningen av förhållandet mellan arbetsinsats och belöning. Genom lång kamp har arbetarna i industrin fått igenom en regelsamling, som skyddar dem mot godtycklig behandling från arbetsgivarnas sida. Det har haft stor betydelse att universalistiska rättfärdighetsregler införts, men ännu är väl inte kampen om 'trynetillegene' över.²²

I denna kamp har arbetarna lärt sig att stå tillsammans och bilda kollektiv.²³ Ofta har de starkaste försvarat de svagares intressen och inte utnyttjat sina egna möjligheter till individuella fördelar. Det har funnits och finns fortfarande inslag av identitetsgemenskap i arbetarnas kamp.

Men rättfärdighetsreglerna, som gäller för män, har inte alltid varit utsträckta till att gälla kvinnliga industriarbetare.²⁴ I tider med brist på arbetsplatser blir t ex gifta kvinnor ofta utsatta för en press att dra sig ur konkurrensen, därför att de är försörjda. Det är också vid sådana tillfällen, som kvinnor upplever, att kraven på modersrollen används mot dem. De beskylls för bristande förmåga att identifiera sig med barnens intressen, om de önskar avlönat arbete. Det är inte bara kvinnornas eget sätt att

tänka på utan i minst lika hög grad männens hållning och handlingar gentemot kvinnor, som gör det problematiskt för kvinnor att dra gränser mellan egna och de omsorgsbehövandes intressen.

I förhållande till denna artikels problemställning är det också av betydelse att peka på att rättfärdighetsreglerna i den oavlönade produktionens omsorgsarbete skiljer sig från dem som gäller i den avlönade produktionen. I den senare försiggår det en ständig utveckling mot att dela upp och specialisera de enskilda arbetsuppgifterna och beräkna värdet av arbetsinsatsen i förhållande till använd tid. I omsorgsarbetet är det omöjligt att sätta en fast tid för hur länge de enskilda aktiviteterna skall fortgå eller utarbeta instruktioner för hur kvaliteten skall vara. Det är de omsorgsbehövandes behov, som styr arbetet. Det är således inte möjligt att beräkna värdet av omsorgsarbete per tidsenhet, eller vad som skulle vara rättfärdig gottgörelse för insatsen. Likafullt är arbetet väldigt tidskrävande.²⁵

Medan män genom generationers samlade erfarenheter har lärt sig att tänka att arbetsinsats och lön hänger nära ihop, och att man inte kan vänta sig att mottaga förmåner utan att prestera motsvarande i gengäld, har kvinnor under långa tider av sitt liv uppträtt i interaktionssituationer, där det inte finns beräkningssätt för arbetsinsatsen, och där interaktionsparterna dessutom ofta inte kan prestera något i gengäld. Tilldelningen av förmåner sker efter en annan rättfärdighetsprincip än i den avlönade produktionen. Kvinnor har mao i högre grad än män lärt sig att det i många situationer i livet är nödvändigt att ge utan att vara säker på att få något igen för det. Vidare är kvinnor socialiserade till att tänka att detta inte är orättfärdigt utan en sida av detta att vara människa.

Lydnadsregler: Många former av kontroll i ett samhälle godtages av samhällsmedlemmarna, därför att de själva accepterar de olika myndigheternas rätt att bestämma på en del områden. Sådana former för accepterad kontroll har fallit ut som lagar och

reglementen och kallas legitim auktoritet.²⁶ Lydnadsregler inskränker den enskildes möjligheter att ha kontroll över händelser, som berör individuella intressen. Det ser ut som om män och kvinnor förhåller sig något olika till lydnadsreglerna. I varje fall begår kvinnor färre kriminella lagbrott än män. Socialiseringen till identitetsgemenskap och ansvarsrationalitet ligger möjligen till grund för de skillnader vi finner mellan könen. I och med vår mindre fysiska styrka och avsaknad av makt i kraft av yrkespositioner, organisationsanknytning och politiska positioner, är det i kvinnors intresse att det finns en laglydnad, som hindrar andra starka personer eller grupper att utnyttja oss och de svaga grupper vi identifierar oss med.

Prioritetsregler rör sig om oskrivna normer mot att t ex spekulera i andras nöd, begära orimlig ersättning i situationer, där vi har mer makt än våra interaktionspartner och också att vi måste ta rimlig hänsyn till minoritetens mening, även om vi är i majoritet. Hernes antyder att när vi förhåller oss på det sättet till andra är det som en slags försäkring för framtiden: Vi måste alltid ha i åtanke att även om vi har det bra för ögonblicket, kan vi stå i en ogynnsammare situation senare. Då är det bra för oss om andra inte utnyttjar vår ogynnsamma situation. Tankegången kan sammanfattas i ordspråket: 'Idag mig, i morgon dig'.

Det är stora skillnader i mäns och kvinnors tänkesätt på det här området. Kvinnor socialiseras – som vi beskriver ovan – till att identifiera sig med andra och svagare gruppers intressen. Skulle vi utforma en slags gemensam prioritetsnorm för kvinnor kunde den lyda ungefär så här: I viktiga valsituationer, där våra egna individuella intressen finns med i bilden, måste vi alltid prioritera hänsynen till våra barns intressen främst, antingen vi redan har fött eller räknar med att få barn. Emellertid är det inte bara inför barn, (och andra omsorgsbehövande som vi har ansvar för) som kvinnor prioriterar sina egna intressen lågt. Det gäller också i förhållande till äkta män.

Vanmakt

I artikeln 'Makt og kjærlighet' diskuterar Hanne Haavind mäns och kvinnors olika former av rationalitet, och vad detta innebär för de två parterna, när de står inför beslut, där bägges intressen är involverade.²⁷ Hon bygger på ett intervjumaterial med ca 100 äkta par. Kvinnors ansvarsrationalitet har två viktiga förutsättningar:

Kvinnor kommer alltid att tänka över vilka konsekvenser deras handlingar har för den äkta mannen och för barnen. Och om dessa på något sätt kan uppfattas som ogynnsamma, ser kvinnorna det som sitt ansvar att förändra sitt beteende. Män tänker oftare utifrån en teknisk-begränsad rationalitet. De är upptagna av att realisera sakliga mål. Vilka konsekvenser handlingarna har för andra, tänker män mindre över. Om en man av sin hustru blir uppmärksam på eventuella ogynnsamma konsekvenser för henne eller barnen av hans handlingar, kommer han inte utan vidare mena att det är hans ansvar att förändra sitt beteende. Delvis hänger mäns tänkesätt i sådana situationer samman med deras uppfattning av vad kärlek innebär: När två människor först har blivit för-tjusta i varandra, ger detta parterna frihet att vara sig själva 'utan baktankar och överdrivna hänsyn'.

Hanne Haavind ger en god beskrivning av hur svårt det är för kvinnor att få fram sina synpunkter på hur interaktionspremissen mellan äkta makar bör vara, därför att det som för män är osynligt, inte heller verkar nödvändigt för dem. När kvinnor förväntar sig samma form av omtanke från sina män, som de själva visar, svarar ofta män att kvinnorna hellre borde lägga om sitt handlingssätt och sin ansvarskänsla och tänka mer som män, dvs bli mer sakorienterade och mindre relationsorienterade. Kvinnorna å sin sida önskar inte en sådan utveckling utan tvärtom att interaktionsrelationer mellan människor skall mer präglas av ömsesidig omtanke.

Det är viktigt att ha dessa könsskillnader klara för sig, när vi ser på hur Gudmund

Hernes använder begreppet 'vanmakt'. Mycket av kvinnors samhälleliga situation kan förklaras med detta begrepp, så som Hernes också gör. Vanmakt innebär att aktörerna inte har överblick över vem som fattar beslut, som berör deras intressen eller hur dessa intressen påverkas. Det kan vara strukturella barriärer mot att individers intressen får komma till uttryck eller mot att grupper av individer kan organisera sina intressen. Det är också en form av vanmakt, när oavsiktliga verkningar av beslut, som myndigheterna har fattat 'i god tro', ingriper på ett ogynnsamt sätt i individers liv. Utgångspunkten för Hernes' analys är hur vanmakt hindrar människor att få kontroll över händelser, som berör deras individuella intressen. De förändringar kvinnor bör arbeta för denna maktmodell, är av en typ, som sätter dem bättre i stånd att skaffa sig en sådan kontroll.

Slutsatser

Huvudpoängen med den här artikeln är emellertid att kvinnor som målinriktade aktörer identifierar sig med andra personers intressen och får mindre makt än män, därför att vi har ett annat tänkesätt, som gör att vi tar på oss andra bördor och plikter än män gör. Samtidigt önskar vi inte förändra detta tänkesätt, därför att vi menar, att det är nödvändigt med ansvarsrationalitet, om samhället skall bli bra att leva i, också för svaga grupper. Rita Liljeström och Edmund Dahlström skriver i boken *Arbetarkvinnor* att män i yrkeslivet blir specialiserade till att utföra en stor mängd olika aktiviteter, samtidigt som de förlorar överblicken över helheten.²⁸ Kvinnors arbete blir ett bindemedel, som knyter barn och vuxna, unga och gamla, specialister och lekmän samman i en vardagsverklighet, där alla kan känna sig hemma. De bevarar gemenskapen och helheten. När kvinnor vill ändra maktfördelningen i samhället i dag och idéerna, som makten utgår ifrån, har vi bruk för insikt i dessa idéer samtidigt som vi håller fast vid våra egna värden och aktningvärda målsättningar.

I samband med förhållanden som rör sig om makt och kontroll har det varit vanligt i vår kultur att tänka i individuella termer. Vid övergången till modern tid lärde sig borgarna och senare arbetarna och till sist kvinnorna nödvändigheten av att kämpa för individuella rättigheter: rösträtt, rätt att köpa och sälja fritt, rätt att sälja sin arbetskraft fritt, rätt till utbildning, rätt att organisera sig osv. Efter en tid kom också rätten till ekonomisk trygghet vid bla arbetslöshet, sjukdom och ålderdom in i bilden. Nu kan det se ut som att vi har kommit till en punkt, där debatten och kampen kommer att röra sig om rätten till omsorg och till att vara medlem av en gemenskap, som är förpliktigad inför den enskilde med hänsyn till social anknytning. Men som vi har diskuterat ovan är det problematiskt att utarbeta rättfärdighetsregler på dessa områden, därför att det rör sig om relationer mellan människor, inte om saker. Målsättningen måste vara att skapa samhällsliga betingelser för att både män och kvinnor socialiseras till en ny form av rationalitet, som tager vara på det bästa i mäns sakorientering och kvinnors relationsorientering, sådan den är utvecklad i identitetsgemenskap. Detta kommer åter att kräva andra regler om kompetens och kapacitet med hänsyn till vem som skall ha makt än de vi har nu. Til syvende og sidst kommer det tvunget att innebära att män delar ansvaret för omsorgsarbetet med kvinnor, något som kommer att leda till en förändring av maktförhållandet mellan könen.

Översättning: Sven-Erik Torhell

NOTER

* Begreppet 'partner' syftar på relationer mellan individer, medan 'parter' rör relationer mellan grupper red anm).

1. Hernes Gudmund, *Makt og avmakt*, Universitetsforlaget 1975.
2. ibid: G Hernes hänvisar både till Max Webers och R A Dahls definitioner av makt.
3. ibid: G Hernes har en analys av hur intressen i högre eller mindre grad kan vara antingen sammanfallande eller motstridiga.

4. Holter Harriet (red), *Kvinner og fellesskap*, Universitetsforlaget 1982.
5. ibid: Ve Hildur, 'Fortrolighet mellom mor og datter', kap 16 och 'Kvinnefellesskap og relasjonslogikk. Om altruisme som samhandlingsprinsipp', kap 26.
6. Berentzen Sigurd, 'Kjønnskontrasten i barns lek'. Skriftserie nr 3, Sosialantropologisk institutt. Universitetet i Bergen 1980.
7. Hernes Gudmund: op cit.
8. När jag i den här artikeln använder begreppen 'avlönad' och 'oavlönad' produktion, är det för att framhäva att de är två lika nödvändiga delar av den samhälleliga produktionen. Begreppsparret produktion/reproduktion är enligt min mening inte lika användbart här.
9. Bäckman Svante, *Kärlek på tjänstetid*, Arbetslivscentrum 1981.
10. Sørensen Bjørg Åse, 'Ansvarsrasjonalitet', kap 24 i *Kvinner og fellesskap*, op cit not 4.
11. Bäckman Svante: op cit.
12. Sørensen Bjørg Åse: op cit.
13. Wærness Kari: Omsorgen som lønærarbeide, en begreppsdiskussion. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3 1980.
14. Bäckman Svante: op cit.
15. ibid.
16. Broch-Due Anne Kathrine, Tørnes Kristin, 'Dualisme, ambivalens og utdanningsvalg'. I *Kvinner og livsløp*. Red Kari Skrede och Kristin Tørnes, Universitetsforlaget 1982. Under trykning.
17. Holter Øystein, *Skjekking, kjærlighet og kjønnsmarked*, Pax 1981.
18. Gerrard Siri, *Kvinner og menn i arbeidskonflikt*, op cit not 4.
19. Sørensen Bjørg Åse: op cit.
20. Wærness Kari: op cit.
21. Ræssner Ulla: *Vårdarbetarkollektivet och jacket*, Arbetslivscentrum 1981.
22. 'Trynetilleggene': uttrykket betegner en situasjon når arbeidsgiveren ger lønetillegg till personer som han tycker om.
23. Lysgaard Sverre: *Arbeiderkollektivet*, Universitetsforlaget 1961.
24. Hartmann Heidi, 'Kapitalismen, patriarkatet och det kønsuppdelte arbeidet', *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1-2 1981.
25. Wærness Kari: Kvinnens omsorgsarbeide i den ulønnede produksjonen. I *Arbeid og sysselsetting foran 80 år*. Red Knut Halvorsen, Unipax 1980.
26. Hernes hänvisar här till Max Webers analys av olika typer av herradöme.
27. Haavind Hanne, 'Makt og kjærlighet'. I *Festskrift til Harriet Holter*. Red R Haukaa, M Hoel och H Haavind, Universitetsforlaget 1982. Under trykning.
28. Liljeström Rita: Dahlström Edmund, *Arbetskvinnor*, Tiden 1981.

Forts. sid 67

S U M M A R Y

The article examines theoretically the way in which the socialization process influences the unequal distribution of the sexes, according to which women as a group have less power than men in all areas of society.

The discussion is an application of Hernes' (1975) model of the concept of power. According to this model, power is exerted when a goal-directed actor controls the events that influence other actors' interests. Individuals interact with one another and attempt to maximize their control of one another's interests in order to exert power. These interactions can take the form of an interaction where both parties defend their respective individual interests, or an interaction where one of the parties identifies herself with the other's interests. These two forms of interaction are based upon completely different concepts of human relations. An interaction of individual interests is directed by a form of rationality that is developed in the wage production of goods and services – 'technical-restricted rationality'. An interaction where one of the parties identifies with the other party's interests is directed by a form of rationality that is developed in the unpaid production of goods and services in the family – 'rationality of responsibility'. Women are socialized to this type of rationality whereas men are socialized to 'technical-restricted rationality'. Because women possess this rationality of responsibility, they tend to identify with the other party's interests which results in a loss of power in an interaction.

The article concludes that a solution of the unequal distribution of power does not rest in women eliminating their form of rationality and assuming the male form of rationality. Society is dependent upon the rationality of responsibility for its future. Rather, men must begin sharing equally in the unpaid production of goods and services in the family resulting in a male acceptance of the rationality of responsibility. Only then can preconditions exist for an equal distribution of power between the sexes.

Hildur Ve
Sosiologisk Institutt
Christiesgade 15–19
N-5014 Bergen
Norway